

2.વ્યાખ્યાઓ - PROF.DHARMENDRA A PATEL

[1] આકારણીવર્ષ અને પાછલુંવર્ષ:

આકારણી વર્ષ- દર વર્ષે 1લી એપ્રિલથી શરૂ થતાં અને 31મી માર્ચના રોજ પૂરાં થનારા 12માસના વર્તમાન સમય ગાળાને આકારણી વર્ષ કહે છે.આકારણી વર્ષ દરમિયાન કરદાતાની પાછલા વર્ષની આવકની અને કરની આકારણી (ગણતરી) કરવાની હોય છે.

➤ ચાલુ આકારણી વર્ષ 2023-24 ગણાય

પાછલું વર્ષ-આકારણી વર્ષની તરત અગાઉના 31મી માર્ચના રોજ પૂરા થતાં 12 માસના સમયગાળાને પાછલું વર્ષ કહે છે.પાછલા વર્ષને આવકનું વર્ષ કે નાણાંકીય વર્ષ તરીકે પણ ઓળખવામાં આવે છે.

➤ ચાલુ આકારણી વર્ષનું પાછલું વર્ષ 2022-23 ગણાય
આકૃતિ-

પાછલું વર્ષ - 2022-23 ↓	તારીખ-1/04/23 થી 31/03/24
તારીખ-1/04/22થી 31/03/23	આકારણી વર્ષ ↑ - 2023-24

➤ નવો ધંધો શરૂ કરવામાં આવ્યો હોય ત્યારે તેનું પાછલું વર્ષ ધંધો શરૂ કર્યા તારીખથી 31મી માર્ચ સુધીના સમયનું ગણાય.

➤ ખુલાસા વગરની આવકો કે છુપાવેલી આવકો જે વર્ષમાં શોધી કાઢવામાં આવે તે વર્ષ તેનું પાછલું વર્ષ ગણાય.

- **પાછલા વર્ષના અપવાદો**-નીચે જણાવેલી આવકોના સંદર્ભમાં જે વર્ષમાં આવક મળી હોય તે જ વર્ષમાં આવકવેરાની ગણતરી અને આકારણી કરવામાં આવે છે.
- બિન રહીશ વહાણના માલિકે ભારતની સરહદમાં કમાયેલી આવક પર
 - કાયમ માટે ભારત છોડીને વિદેશ વસવાટ માટે જનાર વ્યક્તિ કે શખસની આવક પર
 - જ્યારે ધંધો કાયમ માટે બંધ કરવામાં આવ્યો હોય ત્યારે.
 - કરચોરી માટે મિલકતની ફેરબદલીનો પ્રયત્ન કરવામાં આવતો હોય ત્યારે.
 - કોઈ ખાસ ટુંકાગાળાના હેતુમાટે મંડળની રચના થઈ હોય ત્યારે.

[2] કરદાતા(Assesses) – આવકવેરા કાયદા મુજબ કરદાતા એટલે-

- આવરવેરા કાયદા હેઠળ પોતાની આવક અંગે કર અથવા બીજી કોઈ રકમ જેવી કે વ્યાજ, દંડ વગેરે ભરવા માટે જવાબદાર શખસ.
- આવકવેરા કાયદા હેઠળ જે શખસ સામે તેની આવકની આકારણી અંગે, તેણે સહન કરેલ નુંકસાનની આકારણી અંગે, તેને પરત કરવાના રિફંડની રકમની આકારણી અંગે પગલાં લેવામાં આવ્યા હોય તેવા શખસ.
- આવકવેરા કાયદા હેઠળ જે શખસ સામે અન્યની આવકની આકારણી અંગે, અન્યએ સહન કરેલ નુંકસાનની આકારણી અંગે, અન્યને પરત કરવાના રિફંડની રકમની આકારણી અંગે પગલાં લેવામાં આવ્યા હોય તેવા શખસ.
- આવરવેરા કાયદા હેઠળ જે શખસને કરદાતા તરીકે માની લેવામાં આવ્યા હોય તેવા શખસ.
- આવકવેરા કાયદા હેઠળ જે શખસને કસૂરવાર માની લેવામાં આવ્યા હોય તેવા શખસ તથા જેના પર આવકવેરા કાયદા હેઠળ કાર્યવાહી કરવામાં આવી હોય તેવા શખસ

[3] ખેતીની આવક-

ખેતીની આવક પર કેન્દ્ર સરકાર આવકવેરો લઈ શકતી નથી કારણ કે ભારતના બંધારણ મુજબ ખેતી એ રાજ્ય સરકારનો વિષય છે. તેથી ખેતીની આવક સંપૂર્ણ પણે કર મુક્ત છે. તે દષ્ટિએ ખેતીની આવકની વ્યાખ્યા કરવી મહત્વની હોવાથી આવકવેરા ધારામાં તેની વ્યાખ્યા આપવામાં આવી છે.

ખેતીની આવક ગણવા માટે નીચેની બે શરતોનું પાલન થવું જરૂરી છે

- ખેતીની જમીન ભારતમાં આવેલી હોવી જોઈએ
- ખેતીની જમીનનો ખેતીના હેતુ માટે ઉપયોગ થતો હોવો જોઈએ

ખેતીની આવકમાં નીચેની આવકોનો સમાવેશ થાય છે.

- 1) ભારતમાં આવેલી જમીન ખેતીના હેતુ માટે ભાડે આપવાથી મળતું ભાડુ કે મહેસૂલ કે ગણોત જે ખેતપેદાશ કે રોકડ સ્વરૂપે મળેલું હોય.
- 2) ભારતમાં આવેલ ખેતીની જમીન પર ખેતીવાડીની પ્રક્રિયા જેવી કે વાવણી, લણણી, વેચવા લાયક બનાવવા પ્રોસેસિંગ વગેરે કર્યા બાદ મળતી ખેતપેદાશના વેચાણથી થતી આવક.
- 3) ખેતી વિષયક મકાન જે ખેતીની જમીન ઉપર કે તેની તદ્દન નજીક આવેલું હોય અને જેના પર જમીન મહેસૂલની આકારણી થતી હોય તે મકાન ખેડૂતને કે ખેત મજૂરને રહેઠાણ માટે કે ખેત પેદાશના સંગ્રહ માટે ભાડે આપવાથી થતી આવક.

નોંધ: ખેતીની જમીન પાછલા વર્ષની શરૂઆતની તારીખે છેલ્લી વસ્તી ગણતરી મુજબ 10000 કે તેથી વધુ વસ્તીવાળા શહેરી વિસ્તાર કે નોટિફાઇડ કેન્ટોનમેન્ટ બોર્ડની હદની બહાર આવેલી હોવી જોઈએ.જો તે આવા વિસ્તારની હદની અંદર આવેલી હોય તો આ અંગે નીચેની જોગવાઈઓ કરવામાં આવેલ છે.

- I. 10000થી વધુ પરંતુ 100000થી વધુ વસ્તી ન હોય તેવા શહેરી વિસ્તાર કે નોટિફાઇડ કેન્ટોનમેન્ટ બોર્ડની હદથી 2 કિલોમીટરમાં આવેલ ખેતીની જમીન સાથે સંકળાયેલ ફાર્મ હાઉસની આવક કરપાત્ર ગણાય છે.(એટલે કે તે ખેતીની આવક ગણાય નહિ)
- II. 100000થી વધુ પરંતુ 1000000થી વધુ વસ્તી ન હોય તેવા શહેરી વિસ્તાર કે નોટિફાઇડ કેન્ટોનમેન્ટ બોર્ડની હદથી 6 કિલોમીટરમાં આવેલ ખેતીની જમીન સાથે સંકળાયેલ ફાર્મ હાઉસની આવક કરપાત્ર ગણાય છે.(એટલે કે તે ખેતીની આવક ગણાય નહિ)
- III. 1000000થી પણ વધુ વસ્તી હોય તેવા શહેરી વિસ્તાર કે નોટિફાઇડ કેન્ટોનમેન્ટ બોર્ડની હદથી 8 કિલોમીટરમાં આવેલ ખેતીની જમીન સાથે સંકળાયેલ ફાર્મ હાઉસની આવક કરપાત્ર ગણાય છે.(એટલે કે તે ખેતીની આવક ગણાય નહિ)

PROF.DHARMENDRA A PATEL

[4] અંશત: ખેતીની આવક- ખેડૂત દ્વારા શેરડી, ચા, કોફી કે રબ્બર જેવી ખેત પેદાશ ઉગાડીને તેમાંથી અન્ય વસ્તુનું ઉત્પાદન કરીને વેચવામાં આવે તો તેને અંશત: ખેતીની આવક કહે છે નીચેની આવકો અંશત: ખેતીની આવક ગણાય છે, અને તેના નિયમો નીચે મુજબ છે.

(1) “આવકવેરાના નિયમોના” નિયમ 7 મુજબ ચા, કોફી કે રબ્બર સિવાયની અન્ય ખેત પેદાશ ઉગાડીને તેમાંથી અન્ય વસ્તુનું ઉત્પાદન કરીને વેચવામાં આવે તો પાછલા વર્ષ દરમિયાન ખેત પેદાશની સરેરાશ બજાર કિંમત અને ખેત પેદાશને ઉગાડવાના ખર્ચાના સરવાળાને પરિવર્તિત પેદાશની છેવટની બજાર કિંમતમાંથી બાદ કરતા જે તફાવત રહે તે બિન ખેતીની આવક ગણાય.

દા.ત, ખેડૂત દ્વારા શેરડી ઉગાડીને તેમાંથી ખાંડ બનાવીને વેચવાથી થતી આવક અંશત: ખેતીની આવક ગણાય. જો ખેડૂત દ્વારા શેરડી ઉગાડવાનો ખર્ચ ₹.750000 થયો હોય આ શેરડીને બજારમાં વેચવામાં આવે તો સરેરાશ બજાર કિંમત ₹.1250000 ઉપજે તેમ હોય પરંતુ જો ખેડૂત શેરડીમાંથી ખાંડ બનાવીને વેચે તો વધારાનો ઉત્પાન ખર્ચ ₹.750000, વહીવટી ખર્ચા ₹.375000 થશે અને ખાંડ ₹.3125000માં બજારમાં વેચી શકાશે. આ સંજોગોમાં ખેતીની અને બિન ખેતી આવક નીચે મુજબ છુટી પાડવામાં આવશે.

	ખાંડનું વેચાણ		₹.3125000
બાદ-	શેરડીનું બજાર મુલ્ય	₹.1250000	
	વધારાનો ઉત્પાન ખર્ચ	₹. 750000	
	વહીવટી ખર્ચા	₹. 375000	<u>2375000</u>
			<u>750000</u>

ખેતીની આવક નીચે મુજબ ગણાય-

	શેરડીનું બજાર મુલ્ય	₹.1250000
બાદ-	શેરડી ઉગાડવાનો ખર્ચ	₹. 750000
		<u>500000</u>

ખેતીની આવક →

(2) “આવકવેરાના નિયમોના” નિયમ 7A મુજબ ભારતમાં રબ્બરના પ્લાન્ટ (છોડ) ઉગાડીને તેમાંથી પ્રોસેસ કરીને તૈયાર રબ્બરનું ઉત્પાદન કરીને વેચવામાં આવે તો કુલ વેચાણની આવક પૈકી 65% આવક ખેતીની ગણાશે અને 35% આવક ધંધાની (બિન ખેતીની) આવક ગણાશે.

(3) “આવકવેરાના નિયમોના” નિયમ 7B મુજબ-

- i. ભારતમાં કોફી ઉગાડીને તેના પર મૂળભૂત પ્રોસેસ કર્યા પછી વેચવામાં આવે તો કુલ વેચાણની આવક પૈકી 75% આવક ખેતીની ગણાશે અને 25% આવક ધંધાની (બિન ખેતીની) આવક ગણાશે.
- ii. પરંતુ ભારતમાં કોફી ઉગાડીને તેના પર મૂળભૂત પ્રોસેસ કર્યા સહિત વધારાની અન્ય પ્રક્રિયાઓ કર્યા પછી વેચવામાં આવે તો કુલ વેચાણની આવક પૈકી 60% આવક ખેતીની ગણાશે અને 40% આવક ધંધાની (બિન ખેતીની) આવક ગણાશે.

➤ (4) “આવકવેરાના નિયમોના” નિયમ 8 મુજબ ભારતમાં ચા પત્તા ઉગાડીને તેમાંથી પ્રોસેસ કરીને તૈયાર ચાનું ઉત્પાદન કરીને વેચવામાં આવે તો કુલ વેચાણની આવક પૈકી 60% આવક ખેતીની ગણાશે અને 40% આવક ધંધાની (બિન ખેતીની) આવક ગણાશે

[5] ખેતીની આવક અંગે વધુ અગત્યની માહિતી:

➤ ખેતીની આવકના કેટલાક ઉદાહરણો:

- 1) જમીનના ભાડૂઆત કે પેટા ભાડૂઆત પાસેથી મળવાપાત્ર ભાડું કે મહેસૂલ
- 2) ફૂલછોડ અને વેલાં (creepers) ઉગાડીને તેનાથી થતી આવક.
- 3) ખેતીની કામગીરી કરતી પેઢીના ભાગીદારને તેની મૂડી પર મળતું વ્યાજ.
- 4) પુનઃ સ્થાપિત (replanted) વૃક્ષના વેચાણની આવક.
- 5) ખેતીની કામગીરી કરતી પેઢીના ભાગીદારને મળતો પગાર કે નફામાં ભાગ
- 6) અતિવૃષ્ટિથી ચાના બગીચાને થયેલ નુકસાન અંગે વીમા કંપની પાસેથી મળેલ વળતર,

- 7) જંગલની જમીન પર આપોઆપ ઊગેલ છોડ વગેરેને પશુઓને ચરાવવા માટે છૂટ આપવાથી વસૂલ કરેલ ફી વગેરે
- 8) ગોલ્ડના મેદાન માટે ખાસ પ્રકારનું ઘાસ ઉગાડીને તેના વેચાણની આવક.
- 9) નર્સરીમાં ઉગાડેલ છોડ અને ક્યારાના વેચાણની આવક [કલમ ૨(૧B)ની સમજૂતી નોંધ ૩ મુજબ..
- 10) મલબરી લીવ્સ (Mulberry leaves) ઉગાડવાથી થતી આવક
- 11) બિના (seeds)ના વેચાણની આવક
- 12) Bamboo ઉગાડીને તેના વેચાણથી થતી આવક.
- 13) ખેતરના માલિક કે તે ખેતર ભાડે રાખનાર દ્વારા ઊભી ફસલ કે ઉત્પાદનનું વેચાણ કરવાથી થતી આવક.

➤ **બિન-ખેતીની આવકના કેટલાક ઉદાહરણો:** જમીનમાંથી મેળવેલ નીચેની આવક ખેતીવાડીની આવક ગણવામાં આવતી નથી, કારણ કે તે જમીન ખેતવાડીના હેતુ માટે વાપરવામાં આવતી નથી.

- 1) ખાણોની રોયલ્ટીની આવક અને પથ્થરની ખાણની આવક.
- 2) માછલી પકડવામાંથી થતી આવક તેમ જ બજારની આવક.
- 3) ઈંટો બનાવવા માટે માટીના વેચાણની આવક.
- 4) સિંચાઈના હેતુ માટે પૂરાં પાડવામાં આવતા પાણીમાંથી થતી આવક
- 5) ડેરી ફાર્મિંગ તેમ જ ઢોરઉછેરની આવક,
- 6) પોલ્ટ્રી ફાર્મની આવક
- 7) જંગલમાં આપમેળે ઊગી નીકળેલાં વૃક્ષોમાંથી થતી આવક.
- 8) ખેતીવાડી ફાર્મના મેનેજર તરીકે મળતી આવક.
- 9) પરદેશમાંથી મળેલી ખેતીની આવક.
- 10) ખેતીવાડીનો ધંધો કરતી કંપની પાસેથી મળેલ ડિવિડન્ડ.

- 11) ઊભી ફસલ ખરીદીને વેચવાથી થતો નફો.
- 12) ખેતીવાડીની જમીનના બાકી ભાડા પર મળતું વ્યાજ
- 13) અનાજ દળવાની ઘંટીની જગ્યા અને લાકડું સ્ટોર કરવા માટે ભાડે આપેલ જમીનનું ભાડું.
- 14) દરિયાના પાણીમાંથી બનાવેલ મીઠા (salt)ના વેચાણનો નફો.
- 15) નાણાં ધીરનારને વ્યાજની રકમ ખેતીની પેદાશના રૂપમાં મળે તો તે આવક.
- 16) બિન-ખેતીના હેતુઓ માટે ભાડે આપેલ ફાર્મ હાઉસની આવક. દા.ત., ટી.વી. સિરિયલના શૂટિંગ માટે ફાર્મ હાઉસ ભાડે આપવાથી થતી આવક.
- 17) શહેર વિસ્તારમાં સ્થિત ખેતીની જમીનની ફેરબદલી (ટ્રાન્સફર).
- 18) ખેતીની જમીન પર વખતોવખત હંગામી ધોરણે મેળા કે બજારના આયોજનમાંથી મળતી આવક તથા ફાર્મહાઉસનો ફિલ્મના હેતુઓ માટે ઉપયોગ કરવા બદલ મળતી આવક.
- 19) ભાડૂઆત વતી ખેતીની પેદાશનું વેચાણ કરાવી આપવા બદલ જમીન માલિકને મળતું કમિશન.
- 20) ખેતીની જમીનની ફેરબદલીના અવેજમાં મળતી વર્ષાસનની રકમ.
- 21) જંગલમાં આપમેળે ઊગી નીકળેલ ઘાસ, ફળ ફૂલ વગેરેના વેચાણથી થતી આવક.
- 22) મલબરી લીવ્સ (Mulberry leaves) ઉગાડીને તેનો રેશમના કીડાના ભોજન માટે ઉપયોગ થયો હોય કે જેથી silk cocoons મેળવી શકાય તો તે આવક ખેતીની આવક ગણાય નહિ.

[5] આકસ્મિક આવક-

જે આવકનું ચોક્કસ પાણે પુનરાવર્તન ન થતું હોત અને અસ્થાયી પ્રકૃતિની હોય તેને આકસ્મિક આવક કહે છે. દા.ત, વ્યૂહરચના હરિફાઈ, દોડ અને ઘોડાદોડ, લોટરી, કૌન બનેગા કરોડ પતિ વગેરે જેવી હરિફાઈ કે સ્પર્ધામાં જીતેલી આવક, જુગાર કે પત્તાની રમતની આવક વગેરે આકસ્મિક આવક ગણાય છે.

આકારણી વર્ષ 1972-73 સુધી આવી આવકો સંપૂર્ણ કરમુક્ત હતી. પરંતુ આકારણી વર્ષ 1973-74થી આવી આવકો અંગેની કરમુક્તિ રદ કરીને કરપાત્ર કરવામાં આવી છે.

લોટરી કે ઘોડાદોડની આવક પર 30%ના ફ્લેટ દરે અને સરચાર્જ સહિત આવકવેરો નક્કી કરવામાં આવે છે.

આકસ્મિક આવકના અપવાદો-

નીચેની આવકો આકસ્મિક હોવા છતાં તે આકસ્મિક આવક ગણાતી નથી.

- મૂડીનફો
- ધંધા કે વ્યવસાયમાંથી મળતી આવક
- કર્મચારીને મહેનતાણા ઉપરાંત મળતી રકમ

જે આવકો કે વ્યક્તિગત બક્ષિસ તરીકે મળેલી હોય તે સંપૂર્ણ કરમુક્ત ગણાય છે. દા.ત, જન્મ દિવસની બક્ષિસ, લગ્ન પ્રસંગે બક્ષિસ, સિધ્ધિ કે સફળતા બદલ ઇનામ વગેરે

[6] **શખસ:** આવકવેરા ધારામાં કર ભરવા જવાબદાર જીવંત વ્યક્તિ અને કૃત્રિમ સંસ્થાઓને શખસ તરીકે ઓળખવામાં આવે છે.શખસના પ્રકારો નીચે મુજબ છે

- 1) **વ્યક્તિ:** જીવંત વ્યક્તિઓ આ પ્રકારના શખસ ગણાય છે.દા.ત, ધર્મેન્દ્ર પટેલ, યુગ પટેલ, આયુષી પટેલ,બીના પટેલ વગેરે
- 2) **હિન્દુ અવિભક્ત કુટુંબ (HUF):** વારસા મળેલી સંયુક્ત માલિકીની મિલકતોમાંથી આવક મેળવતા કુટુંબો આ પ્રકારના શખસ ગણાય છે.દા.ત,શ્રી અંબાલાલ પટેલ અને તેમના કુટુંબીજનો
- 3) **પેઢી:** વૈયક્તિક માલિકીની અને ભાગીદારી પેઢીઓ આ પ્રકારના શખસ ગણાય છે.દા.ત,ભારત જનરલ સ્ટોર્સ,પટેલ બ્રધર્સ વગેરે
- 4) **કંપની:**1956ના કે 2013ના કંપની ધારા હેઠળ નોંધાયેલી ખાનગી અને જાહેર કંપનીઓ આ પ્રકારના શખસ ગણાય છે.દા.ત, રિલાયન્સ લિ.,અદાણી પાવર લિ.,ધનલક્ષ્મી જ્વેલર્સ પ્રા.લિ વગેરે
- 5) **શખસોનું મંડળ:** સ્વૈચ્છિક રીતે રચાયેલાં મંડળો કે જેમાં વ્યક્તિ કે સંસ્થાઓ સભ્ય બની શકતી હોય તે આ પ્રકારના શખસ ગણાય છે.દા.ત, ગુજરાત ચેમ્બર્સ ઓફ કોમર્સ, નરોડા વેપારી મંડળ, શ્યામ સત્તાધાર કો-ઓ-હાઉસિંગ સોસાયટી, મહિલા મંડળો વગેરે
- 6) **વ્યક્તિઓનું મંડળ:** સ્વૈચ્છિક રીતે પરંતુ ખાસ કાયદા હેઠળ રચાયેલા વ્યક્તિઓના મંડળો કે જેમાં માત્ર જીવંત વ્યક્તિઓ જ સભ્ય બની શકતી હોય તે આ પ્રકારના શખસ ગણાય છે.દા.ત,નરોડા કેળવણી મંડળ
- 7) **સ્થાનિક સ્વરાજ્યની સંસ્થાઓ:** સંપૂર્ણ સરકારની માલિકીની બંધારણીય સંસ્થાઓ આ પ્રકારના શખસ ગણાય છે.દા.ત, ગ્રામ પંચાયતો, તાલુકા પંચાયતો, જીલ્લા પંચાયતો, મ્યુનિસિપલ કોર્પોરેશનો વગેરે.
- 8) **કૃત્રિમ પરંતુ કાયદેસરની વ્યક્તિ:** ખાસ કાયદા હેઠળ રચાયેલી સંસ્થાઓ આ પ્રકારના શખસ ગણાય છે.દા.ત, ગુજરાત યુનિવર્સિટી,નરોડા આર્ટ્સ એન્ડ કોમર્સ કોલેજ વગેરે

- [7] **કુલ ગ્રોસ આવક: (Total Gross Income):** કલમ 80 હેઠળની સામાન્ય કપાતો બાદ કર્યા પહેલાના આવકનાં બધાં શીર્ષક હેઠળની આવકવેરા કાયદાની જોગવાઈઓ મુજબ ગણેલી આવકોના કુલ સરવાળાને કુલ ગ્રોસ આવક કહે છે.
- [8] **કુલ આવક: (Total Income):** કુલ ગ્રોસ આવકના સરવાળામાંથી માંથી કલમ 80 હેઠળની સામાન્ય કપાતો બાદ કર્યા પછી બાકી રહેતી આવકને કુલ આવક કહે છે. આ રકમ કરપાત્ર આવક ગણાય છે.
- [9] **કરચોરી (Tax Evasion), કર પરિવર્જન (Tax Avoidance), અને કર આયોજન (Tax Planning)**
- 1) **કરચોરી (Tax Evasion):** આવકવેરા કાયદાની જોગવાઈઓનો સીધેસીધો ભંગ કરીને કર ઓછો ભરવો કે ના ભરવો તેને કરચોરી કહે છે. કરચોરી એ ગુનાઈત કૃત્ય ગણાતું હોવાથી તે સજાને પાત્ર ગુનો છે. કારણ કે તેમાં કરદાતા દ્વારા આવકવેરા કાયદાનો સીધો ભંગ થતો જોવા મળે છે. દા.ત, કરપાત્ર આવક કમાવા છતાં આવક છુપાવવામાં આવે અને તેના પર કર ભરવાનું ટાળવામાં આવે કે બે નામી વ્યવહારો દ્વારા કર બચાવવામાં આવે તેને કરચોરી કહે છે. જે સજાને પાત્ર ગુનો છે.
 - 2) **કર પરિવર્જન (Tax Avoidance):** આવકવેરા કાયદાની છટક બારીનો લાભ લઈને કાયદાનો સીધો ભંગ કર્યા વગર પરંતુ કાયદાનો મૂળ ઉદ્દેશ કે હાર્દ માર્યો જાય તે રીતે કર ભરવાનું ટાળવું તેને કર પરિવર્જન કહે છે. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો કાયદાની જોગવાઈનો સીધો ભંગ કર્યા વગર કર ઓછો ભરવાની યુક્તિ એટલે કર પરિવર્જન. અંહી કરદાતા કર બચાવવા કોઈ કાયદાની જોગવાઈઓનો લાભ લેવા ગૂંચવણભરેલી યુક્તિ પ્રયુક્તિઓ કરે છે, હકીકતની ગેરરજૂઆત કે વિકૃત રીતે રજૂઆત કરીને અને કાયદાનો ગેરલાભ લઈને કર ભરવાનું ટાળે છે.

3) **કર આયોજન (Tax Planning):** આવકવેરા કાયદામાં કર બચાવવા માટેની આપેલી જોગવાઈઓનો લાભ લઈને સંપૂર્ણ કાયદેસર રીતે કર બચાવવો તેને કર આયોજન કહે છે. કરનું આયોજન કરીને કર બચાવવો તે સંપૂર્ણપણે કાયદેસર પ્રક્રિયા છે. તેમાં કરવેરા કાયદામાં જે પ્રોત્સાહકોની જોગવાઈઓ હોય છે તેનો લાભ લેવામાં આવે છે. દા.ત, કલમ 80સીની જોગવાઈનો ઉપયોગ કરીને કર ઘટાડવો, તેવી જ રીતે પછાત વિસ્તારમાં કારખાનું કે ધંધો સ્થાપીને 10 વર્ષ સુધી કરમુક્તિનો લાભ લેવો વગેરે કર આયોજન ગણાય છે.

[10] કર આયોજનના હેતુઓ:

- 1) **કરવેરાના બોજમાં ઘટાડો:** કર આયોજનનો મુખ્ય ઉદ્દેશ કરદાતાના કરબોજમાં ઘટાડો કરવાનો છે. કર આયોજનનો લાભ લેવાથી કરદાતાના કરબોજમાં ઘટાડો થાય છે.
- 2) **ઉત્પાદક રોકાણને પ્રોત્સાહન:** કર આયોજનનો હેતુ અર્થતંત્રમાં ઉત્પાદક પ્રકારના રોકાણને પ્રોત્સાહન પહોંચાડવાનો પણ છે. કારણકે કર આયોજનની જોગવાઈઓમાં કરલાભ માટેના જે રોકાણો સૂચવેલા છે તે ઉત્પાદકતા વધારે તેવા રોકાણો છે. તેનાથી કરદાતાની વ્યક્તિગત અને અર્થતંત્ર બંનેની ઉત્પાદકતા વધે છે. જે સરકાર અને કરદાતા બંને માટે ફાયદાકારક છે.
- 3) **કરદાતાની અને દેશની આર્થિક સ્થિરતા વધારવાનો હેતુ:** કર આયોજનનો લાભ લેવા માટે કરદાતા જે રોકાણો કરે છે તેનાથી તેમની આવકમાં વધારો થાય છે. તેવી જ રીતે વીમા યોજનામાં રોકાણ કરેલું હોય તો કરદાતાનું ભવિષ્ય સુરક્ષિત બને છે. તેથી કરદાતાની વ્યક્તિગત આર્થિક સ્થિરતા વધે છે. તેવી જ રીતે કરદાતા દ્વારા વિવિધ યોજનામાં કરેલા રોકાણો અર્થતંત્રમાં ધંધા રોજગારના વિકાસ માટે નાણાનો પ્રવાહ પુરો પાડે છે જેથી રાષ્ટ્રનો વિકાસ થાય છે. જેનાથી દેશની આર્થિક સ્થિરતા સુધરે છે.

4) **કાનૂની વિવાદ ઓછા કરવા:** કર આયોજન દ્વારા કરદાતા સંપૂર્ણ કાયદેસરની જોગવાઈઓનો લાભ લઈને કર બોજ ઘટાડી શકતા હોવાથી કરચોરી કરવા પ્રેરાતા નથી તેથી કર વિભાગ અને કરદાતા વચ્ચેના કાનૂની વિવાદો ઘટે છે.

5) **અર્થતંત્રનો તંદુરસ્ત વિકાસ:** કર આયોજનમાં કરદાતા સંપૂર્ણ કાયદાકીય જોગવાઈઓ મુજબ કર બોજ ઘટાડી શકતા હોવાથી કરચોરી કરવા પ્રેરાતા નથી તેથી દેશમાં કાળાં નાણાંમાં ઘટાડો થાય છે. કર આયોજન દ્વારા કરદાતાની બચતો સ્વરૂપે આવતો નાણાંનો પ્રવાહ દેશના ધંધા રોજગારના વિકાસમાં રોકાય છે. તેથી દેશની જનતા અને સરકારની આવકોમાં વધારો થાય છે પરિણામે અર્થતંત્રનો તંદુરસ્ત વિકાસ શક્ય બને છે.

[11] **આવક:** આવકવેરા કાયદાની કલમ 2 (24) માં આવકની વ્યાખ્યા આપવામાં આવી છે, પરંતુ તેમાં આવક એટલે શું તેની સ્પષ્ટ વ્યાખ્યા કરવામાં આવી નથી. પરંતુ તેને બદલે તેમાં આવકના સામાન્ય અર્થ ઉપરાંત બીજી કઈ કઈ રકમોને આવક ગણવી તેની માહિતી આપવામાં આવી છે. તે સમાવેશી વ્યાખ્યા છે. આ કલમ મુજબ આવકનો વ્યાપક અર્થ સમજાવતા કેટલાક અગત્યનાં નિયમોનો સારાંસ નીચે મુજબ છે.

- 1) કાયદેસર અને ગેરકાયદેસર બંને રીતે કમાયેલી આવકો કર પાત્ર છે.
- 2) અનિયમિત રીતે મળતી આવકો પણ કરપાત્ર છે.
- 3) બાહ્ય સાધનોમાંથી પ્રાપ્ત થતી આવકો જ કરપાત્ર ગણાય. આવી આવકો કાયદામાં જણાવેલ પાંચ શીર્ષકો - પગારની આવક, ધંધા કે વ્યવસાયની આવક, મકાન મિલકતની આવક, મૂડીનફાની આવક, અને અન્ય સાધનોની આવક પૈકીના કોઈ પણ સાધન હેઠળ કરપાત્ર હોવી જોઈએ.
- 4) નાણાંમાં ફેરવી શકાય તેવા લાભને પણ આવક ગણવામાં આવે છે. દા.ત, કર્મચારીને માલિક તરફથી મળતી મફત મકાનની કે મોટરગાડીની સવલત.
- 5) કોઈ પણ વ્યવહારના પ્રથમ ઉદ્ભવ વખતે જ આવક છે કે નહિ તે નક્કી કરી દેવામાં આવે છે.

- 6) ફક્ત ખર્ચમાં મળતી રાહત આવક ગણાય નહિ. દા.ત, કર્મચારીએ ખરેખર ચુકવેલ વાહનખર્ચ અંગે માલિક તરફથી મળતી રકમ.
- 7) ₹.50000 સુધીની બક્ષિસ વગેરે આવક ગણાય નહિ.
- 8) જેની અપેક્ષા ન રાખી હોય તેવું ઇનામ પણ આવક ગણાય નહિ.
- 9) ઘસાતી જતી મિલકતોમાંથી મળતી રોયલ્ટી આવક ગણાય.
- 10) આવકની પ્રકૃતિ મેળવનારની દ્રષ્ટીએ નક્કી થાય છે, નહિ કે ચુકવનારની દ્રષ્ટીએ.
- 11) મેળવનાર વ્યક્તિએ આપેલ નામને આધારે નહિ પરંતુ વ્યવહારની વાસ્તવિક પ્રકૃતિના આધારે આવક છે કે નહિ તે નક્કી થાય છે.
- 12) સામાન્ય રીતે મૂડીઆવકો કરપાત્ર ગણાય નહિ. સિવાય કે તે અંગે કાયદામાં સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ કર્યો હોય.
- 13) આકસ્મિક આવકો પણ કરપાત્ર ગણાય છે. દા.ત, લોટરીનું ઇનામ કે ઇનામી સ્પર્ધામાંથી ઇનામ.
- 14) પત્નીને પતિ પાસેથી અંગત ખર્ચ માટે મળતી રકમ તેમ જ ઘરખર્ચ માટે મળેલ રકમમાંથી કરેલ બચત આવક ગણાય નહિ.

[12] કંપની: આવકવેરા કાયદાની કલમ 2(17) હેઠળ 'કંપની' શબ્દમાં નીચેનાનો સમાવેશ થાય છે.

- I. કોઈ પણ ભારતીય કંપની, અથવા
- II. પરદેશના કાયદા હેઠળ સ્થપાયેલી કંપની, અથવા
- III. કોઈ પણ સંસ્થા કે મંડળ કે જેની 1922ના ભારતીય આવકવેરા કાયદા હેઠળ કંપની તરીકે આકારણી થઈ હોય કે આકારણી થવાને પાત્ર હોય (આવી આકારણી 1લી એપ્રિલ, 1970 પહેલાંના સમયને લગતી હોવી જોઈએ), અથવા
- IV. ભારતમાં સ્થપાયેલી કે બિનભારતીય સંસ્થા કે મંડળ, જેને CBDT એ સામાન્ય કે ખાસ આદેશ દ્વારા કંપની જાહેર કરેલ હોય. આવી સંસ્થાને CBDTના આદેશ મુજબ તે નિશ્ચિત સમય માટે જ ધારી લીધેલી કંપની ગણવામાં આવશે.

કાયદાની કલમ 2(26)માં જણાવ્યા મુજબ જે કંપનીનું 1956ના કંપની કાયદા હેઠળ રજિસ્ટ્રેશન થયું હોય તે ભારતીય કંપની ગણાય. આ ઉપરાંત ભારતીય કંપનીમાં નીચેનાનો પણ સમાવેશ થાય છે.

- I. અગાઉના કોઈ પણ કાયદા હેઠળ ભારતના કોઈ પણ સ્થળે સ્થપાયેલી અને નોંધાયેલી કંપની (જમ્મુ - કાશ્મીર તથા કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશો સિવાય)
 - II. મધ્યસ્થ સરકાર કે રાજ્ય સરકારના કાયદા હેઠળ સ્થપાયેલ કોર્પોરેશન
 - III. CBDTએ કંપની જોહેર કરેલ હોય તેવી કોઈ પણ સંસ્થા કે મંડળ
 - IV. જમ્મુ અને કાશ્મીરમાં કોઈ પણ પ્રવર્તમાન કાયદા હેઠળ સ્થપાયેલ કંપની
 - V. કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશમાં કોઈ પણ પ્રવર્તમાન કાયદા હેઠળ સ્થપાયેલ કંપની.
- નોંધ: ઉપર જણાવેલ દરેક સ્થિતિમાં તે કંપનીની રજિસ્ટર્ડ ઓફિસ ભારતમાં હોવી જોઈએ.

[13] ડિવિડન્ડ: આવકવેરા ધારાની કલમ 2(22)માં ડિવિડન્ડની વ્યાખ્યા આપેલી છે. આ વ્યાખ્યા પણ સમાવેશી પ્રકારની છે. આ વ્યાખ્યામાં જણાવ્યા મુજબ ડિવિડન્ડમાં નીચે જણાવેલ રકમોનો સમાવેશ કરવામાં આવે છે.

- I. કંપનીએ એકત્રિત કરેલ નફાની કોઈ પણ પ્રકારે કરેલ વહેંચણી, જેનાથી કંપનીની મિલકત અથવા તેનો કોઈ ભાગ શેર હોલ્ડરોને મળતો હોય.
- II. કંપનીએ તેના શેરહોલ્ડરોને વ્યાજ સહિત કે વ્યાજ વગર વહેંચેલ ડિવેન્ચર, ડિવેન્ચર સ્ટોક કે ડિપોઝિટ સર્ટિફિકેટ
- III. પ્રેફરન્સ શેરહોલ્ડરોને એકત્રિત નફામાંથી વહેંચેલ બોનસ શેર.
- IV. ફંડમાં ગયેલ કંપની દ્વારા, ફંડયાની તારીખ પહેલાંના ભેગા થયેલ નફામાંથી શેરહોલ્ડરોને કોઈ વહેંચણી કરવામાં આવે તો તે રકમ ડિવિડન્ડ ગણાશે.
- V. એકત્રિત નફાનો ઉપયોગ મૂડીઘટાડા માટે કરવામાં આવ્યો હોય અને તેમાંથી મૂડી પરત કરવામાં આવી હોય તો તે રકમ ડિવિડન્ડ ગણાશે.

સ્વાધ્યાય:

નીચેનાનું શખસના પ્રકારો મુજબ વર્ગીકરણ કરો:

1. શ્રી અજય દેવગણ
2. અમદાવાદ મ્યુનિસિપલ કોર્પોરેશન
3. શાહ અને પટેલ બ્રધર્સ
4. નિરમા યુનિવર્સિટી
5. અટીરા (ATIRA)
6. અંબુજા સિમેન્ટ લિ.
7. શ્રી અને શ્રીમતિ પટેલ તથા તેમના સંતાનો
8. એબીપ્લાસ્ટિક્સ પ્રા.લિ
9. વડોદરા નગરપાલિકા
10. ભારત જનરલ સ્ટોર્સ
11. ગુજરાત ચેમ્બર ઓફ કોમર્સ
12. ગુજરાત યુનિવર્સિટી વિસ્તાર અધ્યાપક મંડળ
13. દેત્રોજ તાલુકા પંચાયત
14. શાહ બ્રધર્સ
15. શ્રી યુગ પટેલ
16. રેમન્ડ લિ.
17. બિલિમોરા સ્પોર્ટ્સ ક્લબ
18. બેંક ઓફ બરોડા
19. નરોડા કોલેજ એમ્પ્લોઇઝ કો-ઓ-ક્રેડિટ સોસાયટી લિ.
20. કુ.આયુષી પટેલ
21. એ.પી & એન.પી પટેલ કોલેજ નરોડા
22. અમદાવાદ જીલ્લા પંચાયત
23. મેસર્સ અંબાલાલ એન્ડ સન્સ
24. રાજકોટ ચેમ્બર્સ ઓફ કોમર્સ
25. સૌરાષ્ટ્ર યુનિવર્સિટી
26. શ્રીમતિ બીના પટેલ
27. જુનાગઢ મ્યુનિસિપલ કોર્પોરેશન
28. સ્પોર્ટ્સ ક્લબ ઓફ ગુજરાત
29. વિદ્યાનગર હાઇસ્કૂલ
30. કલ્પતરુ કો-ઓ-સોસાયટી
31. શ્રી નરોડા કેળવણી મંડળ